

MOLIYAVIY HISOBOTLAR ASOSIDA TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKINI BAHOLASH VA BOSHQARISH (“KAPITALBANK” ATB MISOLIDA)

Umarova Faxriniso Baxtiyor qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

faxrinisoumarova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20828980>

Bank tizimida kreditlash operatsiyalari eng daromadli, lekin eng riskli faoliyat yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Kredit riski qarz oluvchining kredit shartnomasida belgilangan majburiyatlarni o'z vaqtida va to'liq bajarmasligi natijasida bank zarar ko'rishi ehtimolini anglatadi. Shu sababli banklar kredit ajratishdan oldin mijozning moliyaviy holatini, pul oqimini, qarz yukini, ta'minot sifatini va kredit tarixini chuqur o'rganishi zarur.

Moliyaviy hisobotlar kredit riskini baholashda asosiy axborot bazasi vazifasini bajaradi. Balans bank aktivlari va majburiyatlarining tarkibini ko'rsatsa, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot daromad, xarajat va sof foyda dinamikasini aks ettiradi. Pul oqimlari hisobotida esa bank faoliyatining real likvidlik holati ko'rinadi. Shu ma'lumotlar asosida bankning kredit portfeli sifati, risklarni qoplash imkoniyati va rentabellik darajasi aniqlanadi.

Ilmiy adabiyotlarda ham kredit riskining bank moliyaviy natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi. Masalan, Okiru va Miroga tadqiqotida NPL ulushi banklar moliyaviy samaradorligiga salbiy bog'liq ekanligi ko'rsatilgan. Xuddi shunday, Ahmed, El-Halaby va Soliman tadqiqotida ham muammoli kreditlar ulushi oshishi banklarning ROA va ROE ko'rsatkichlariga bosim qiladi. Bu xulosalar tijorat banklari uchun kredit riskini muntazam tahlil qilish zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning maqsadi - moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida tijorat banklarida kredit riskini baholash usullarini o'rganish hamda “Kapitalbank” ATB misolida kredit portfeli va NPL ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida tijorat banklarining kredit faoliyati, predmeti sifatida esa moliyaviy hisobotlar asosida kredit riskini aniqlash ko'rsatkichlari tanlandi.

ASOSIY VA TAHLILIY QISM

Moliyaviy hisobot ma'lumotlari kredit riskini baholashda uchta asosiy yo'nalishda qo'llaniladi. Birinchidan, balansdagi kredit portfeli hajmi bankning risk ekspozitsiyasini ko'rsatadi. Kredit portfeli qancha katta bo'lsa, bankning foiz daromadlari ortishi mumkin, biroq qarz oluvchilarning to'lovga layoqatsizligi bilan bog'liq yo'qotish ehtimoli ham oshadi. Ikkinchidan, NPL ulushi kredit portfeli sifatini baholaydi. Uchinchidan, zaxiralar, sof foyda va rentabellik ko'rsatkichlari kredit yo'qotishlari bank natijalariga qanchalik ta'sir qilayotganini aniqlash imkonini beradi.

“Kapitalbank” ATBning 2024-yil yakunlari bo'yicha e'lon qilingan ma'lumotlariga ko'ra, bank aktivlari 13,4 foizga o'sib, 47 069,9 mlrd so'mga yetgan, sof foyda esa 1 807,8 mlrd so'mni tashkil etgan. Kredit portfeli 31 617,4 mlrd so'mni tashkil qilgan va muammoli kreditlar ulushi 4,5 foiz bo'lgan. 2025-yil bo'yicha e'lon qilingan natijalarda aktivlar 21,3 foizga o'sib, 57 083,8 mlrd so'mga, sof foyda 1 938,6 mlrd so'mga, kredit portfeli esa 36 759,5 mlrd so'mga yetgani qayd etilgan. Bu bankning bozor pozitsiyasi va kreditlash faoliyati kengayayotganini ko'rsatadi.

1-jadval. “Kapitalbank” ATBning kredit riskini baholashga oid asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	2024-yil	2025-yil	O'zgarish	Tahliliy izoh
Aktivlar, mlrd so'm	47 069,9	57 083,8	+10 013,9	Bank operatsiyalari hajmi kengaygan
Sof foyda, mlrd so'm	1 807,8	1 938,6	+130,8	Daromadlilik saqlangan, o'sish sur'ati mo'tadil
Kredit portfeli, mlrd so'm	31 617,4	36 759,5	+5 142,1	Kreditlash faolligi oshgan
Kredit portfeli o'sishi	-	16,3%	+16,3 p.p.	Risk ekspozitsiyasi kengaygan
NPL ulushi	4,5%	4,9%	+0,4 p.p.	Aktiv sifati bo'yicha nazoratni kuchaytirish zarur
NPL taxminiy hajmi, mlrd so'm	1 422,8	1 801,2	+378,4	Muammoli kreditlar summasi ortgan

Manba: "Kapitalbank" ATBning 2024-yil moliyaviy natijalari va 2025-yil yakunlari bo'yicha e'lon qilingan ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2024-2025-yillarda bank aktivlari va kredit portfeli sezilarli darajada oshgan. Aktivlar 10 013,9 mlrd so'mga ko'paygani bank faoliyati miqyosining kengayganini bildiradi. Kredit portfeli 5 142,1 mlrd so'mga oshgani esa bankning kreditlash siyosati faol davom etayotganidan dalolat beradi. Bunday o'sish iqtisodiyot subyektlarini moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi, lekin kredit riskini ham mutanosib ravishda oshiradi.

NPL ulushining 4,5 foizdan 4,9 foizga ko'tarilishi keskin salbiy holat sifatida baholanmasa-da, bu ko'rsatkich bank kredit portfeli sifatida muayyan ehtiyot choralarini talab qiladi. Hisob-kitoblarga ko'ra, muammoli kreditlarning taxminiy hajmi 2024-yildagi 1 422,8 mlrd so'mdan 2025-yilda 1 801,2 mlrd so'mga yetgan. Demak, NPL ulushi atigi 0,4 foiz punktga oshgan bo'lsa ham, kredit portfeli yiriklashgani sababli muammoli kreditlarning nominal hajmi sezilarli ortgan.

Bu holat kredit riskini baholashda faqat foiz ko'rsatkichlariga emas, balki mutlaq summalarga ham e'tibor berish kerakligini ko'rsatadi. Chunki NPL ulushi barqaror ko'ringan taqdirda ham kredit portfeli hajmi oshishi hisobiga bankning real zarar ehtimoli yuqorilashi mumkin. Shu sababli banklarda kredit riskini monitoring qilish tizimi portfelning hajmi, tarkibi, valyutasi, muddati, garov turi va mijoz segmentlari bo'yicha chuqur tahlilga asoslanishi lozim.

Ilmiy manbalar ham kredit riskini boshqarishda NPL, zaxira, kapital yetarliligi va kredit tahlili ko'rsatkichlarining muhimligini tasdiqlaydi. Nayak va Nomani tadqiqotida kredit riskini erta aniqlash amaliyoti NPA/NPL o'sishini kamaytirishda muhim omil sifatida ko'rsatilgan. Francis va hammualliflar esa riskni identifikatsiya qilish hamda NPLni aniqlash moliyaviy natijalarga ijobiy ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Kajirwa va Katherine tadqiqotida kredit riskining ROEga salbiy ta'siri aniqlangan.

Moliyaviy hisobotlar kredit riskini baholashda faqat o'tgan davr ko'rsatkichlarini ko'rsatib qolmaydi, balki kelajakdagi boshqaruv qarorlariga ham asos yaratadi. Masalan, NPL ulushi oshsa, bank kredit ajratish mezonlarini qayta ko'rib chiqishi, yuqori riskli segmentlar bo'yicha limitlar belgilashi, garov ta'minotiga qo'yiladigan talablarni kuchaytirishi va kreditdan keyingi monitoringni takomillashtirishi mumkin. Bu jarayonlar bankning kapitali va foydasini ehtimoliy yo'qotishlardan himoya qiladi.

Kapitalbank misolida kredit portfeli o'sishi ijobiy tendensiya bo'lsa-da, NPL ulushining oshishi bank uchun risklarni erta aniqlash tizimini yanada kuchaytirish zarurligini bildiradi. Kreditlarni yuridik shaxslar, jismoniy shaxslar, kichik biznes, iste'mol krediti, ipoteka va korporativ kreditlar bo'yicha alohida tahlil qilish muhimdir. Shuningdek, kredit muddatlari va tarmoqlar kesimida konsentratsiya darajasini baholash ham kredit portfeli barqarorligini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy hisobotlar kredit riskini baholashda oddiy buxgalteriya hujjati emas, balki bankning strategik boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiluvchi muhim axborot manbai hisoblanadi. Kredit portfeli hajmi, NPL ulushi, sof foyda, aktivlar dinamikasi, zaxiralar va rentabellik ko'rsatkichlari bank kredit siyosatining sifatini aniqlash imkonini beradi.

“Kapitalbank” ATB misolida 2024-2025-yillarda aktivlar va kredit portfeli o'sish tendensiyasiga ega bo'lgani bankning moliyaviy xizmatlar bozoridagi faolligi oshganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, NPL ulushining 4,5 foizdan 4,9 foizga ko'tarilishi kredit portfeli kengayishi sharoitida risklarni yanada chuqur monitoring qilish zarurligini bildiradi.

Banklar kredit riskini kamaytirish uchun qarz oluvchilarni segmentlar bo'yicha baholashi, kredit portfelini diversifikatsiya qilishi, zaxira siyosatini ehtiyotkorlik tamoyili asosida yuritishi, kredit monitoringini avtomatlashtirishi va muammoli kreditlarni erta aniqlash tizimini takomillashtirishi zarur. Ayniqsa, raqamli scoring va kredit byurolari ma'lumotlaridan samarali foydalanish bank risklarini kamaytirishga yordam beradi.

Umuman olganda, moliyaviy hisobotlardan samarali foydalanish banklarning kredit riskini aniqlash, nazorat qilish va kamaytirish imkoniyatini kengaytiradi. Bu esa bank barqarorligini mustahkamlash, investorlar va omonatchilar ishonchini oshirish hamda milliy bank tizimining sog'lom rivojlanishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. “Kapitalbank” ATB. Kapitalbank released its financial report for the year of 2024. 12.03.2025.
2. “Kapitalbank” ATB. Kapitalbank Summarizes Its 2025 Results: Asset Growth, Record Deposits, and a Strengthened Role in the Economy. 02.03.2026.
3. “Kapitalbank” ATB. Ratings. Fitch Ratings “B/Positive”, S&P “BB-/Stable”, Moody's “B1/Positive”.
4. IFRS Foundation. IFRS 7 Financial Instruments: Disclosures.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Guidance on credit risk and accounting for expected credit losses. Bank for International Settlements, 2015.
6. Bank for International Settlements. IFRS 9 and expected loss provisioning — Executive Summary.
7. Nguyen, H. Credit Risk and Financial Performance of Commercial Banks: Evidence from

Vietnam. 2023.

8. Ong, L. L., Schmieder, C., & Wei, M. Insights into Credit Loss Rates: A Global Database. SUERF Policy Brief, 2023.

9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Annual Report 2024.